

SZÖVEGMONDAT-REPREZENTÁCIÓ ÉS ORGANIZÁCIÓTÍPUSOK SZEMIOTIKAI TEXTOLÓGIAI KERETBEN

DOBI EDIT

Jelen tanulmányban arra keresek választ, hogy a szövegmondatok reprezentációja milyen összefüggésbe hozható a szöveg organizációjával. Céлом a kapcsolódási pontok feltárásán túl annak vizsgálata is, hogy melyek azok a reprezentációs lépések, amelyek szükségesek és egyben elegendők a szövegekben aktuálisan megformálódó szövegmondatok leírásához.

A fenti vizsgálathoz két alapvető forrást használok (ezek egyike önmagában is kettő):

a) PETŐFI S. JÁNOS szövegorganizációra vonatkozó tipológiáját, valamint DOMONKOSI ÁGNES tanulmányát, amely a PETŐFI által bevezetett terminusokra tesz megjegyzéseket, módosítási javaslatokat. – A terminológia kérdésében nem céлом állást foglalni, ezért a kettejük párbeszédéből a PETŐFI által kialakított fogalmakat használom.

b) Egy korábbi saját tanulmányomat, amelyben az általam kidolgozott szövegmondat-reprezentációs modell működését Áprily Lajos *A hiúz* című novellájából kiválasztott szövegmondat elemzésén keresztül szemléltetem. Az említett tanulmányban a reprezentációs lépések ismertetése a szövegmondat-leírás / -értelmezés procedurális jellegéhez igazodik, azaz az egyes lépések egymásra épülése fontos szerepet játszik (voltaképpen a reprezentáció története követhető bennük nyomon).

Ebben a tanulmányban másképp járok el: kizárólag azokat az összefoglaló jellegű reprezentációs lépéseket használom fel, amelyek a szemiformális és a kanonikus szövegmondat-leírás szempontjából releváns információkat tartalmazzák. (Ezzel az eljárással megkísérlek állást foglalni abban a kérdésben is, hogy – magának a modellnek a szempontjából – mely reprezentációs lépések lehetségesek / szükségesek egyrészt ahhoz, hogy a modell minél egyszerűbbé, átláthatóbbá váljon, másrészt ahhoz, hogy csak a szövegmondat-leírás szempontjából releváns információkat tartalmazza, de ezeket feltétlenül.)

E célnak megfelelően a lépéseket – bennük az egyes reprezentációk alapját képező nyelvi struktúrákat, valamint a szempontokat – összefoglaló táblázatokban is szemléltetem, ezekről az egyes megközelítések bevezetőjében szólok.

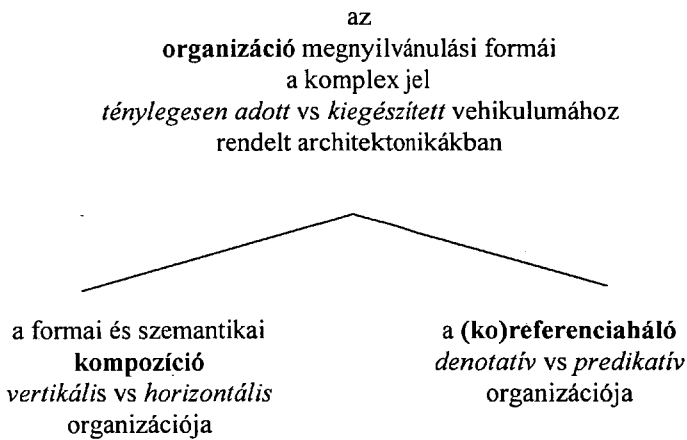
Az alábbiakban először ismertetem az organizációtípusok rendszerét a DOMONKOSI ÁGNES megjegyzéseihez igazított formában, majd – miután felvázoltam a reprezentációs modellnek a fentebb említett célhoz alakított változatát – egy szövegmondat reprezentációja közben rámutatok azokra a kapcsolódási pontokra, amelyek informatívak mind egy szövegmondat – szövegkörnyezettől és/vagy szituációtól függő – aktuális megformáltságának, mind egy szöveg valamely organizációs szintjének leírásában.

PETŐFIVEL egyetértve úgy gondolom, hogy a szöveg mint kommunikációs egység nem sorolható a nyelvi rendszer egységei közé. Ha elvonatkoztatott nyelvi egységnek gondolnánk, ezzel együtt bármilyen szöveg leírására alkalmas nyelvészeti apparátust és formalizált modellt kellene feltételeznünk. PETŐFI azzal indokolja ennek képtelenségét, hogy nem létezhet olyan leíró grammatika, amely rendelkezik szöveg komplexitású nyelvi egység leírására alkalmas morfológiai és szintaktikai komponenssel; valamint olyan prozódiai komponenssel – egy voltaképpen interpretációs komponens szolgálatában –,

amely minden lehetséges értelmezéshez megfelelő leíró apparátussal szolgál. (PETŐFI: 1996.) A komplexitásról szólva elsősorban a kommunikatív komplexitásra gondolunk, nem pedig arra, hogy a szövegek nagy többsége több szövegmondatból álló képződmény.

A szöveg strukturáltsága kétségtelenül több síkon valósul meg. Azonosulni tudok PETŐFI-nek a véleményével, hogy ez a szerkesztettség nem, vagy csak bizonyos értelemben tekinthető a szöveg inherens tulajdonságának. „Valamiféle feltételezett 'strukturáltság' minden bizonnyal inherens (belső) tulajdonsága egy »vehikulum«-nak (»fizikai (szöveg)manifesztáció«-nak) nevezett interpretálandó szemiotikai objektumnak”, de a szöveg több síkján különböző organizációtípusok együttes kölcsönhatásában megvalósuló architektonika olyan „létrehozott” szövegstrukturáltság, amelyet a befogadó a strukturális értelmező interpretáció során képzel el saját élményvilága, elvárásrendszere alapján. (PETŐFI: a jelen kötetben, 18.)

Az architektonikát alkotó organizációtípusok rendszerét PETŐFI – előbb idézett tanulmányában – az alábbi módon képzei el (lásd még 21):

A szöveg architektonikája egyrészt a szövegben fizikailag megjelenő nyelvi síkon, másrészt a verbálisan kiegészített változat síkján érhető tetten. Az, hogy a szövegmondatokban mely összetevők jelennek meg explicit formában, melyek maradnak implicitek, egyaránt függ a nyelven belüli tényezőktől (például nyelvspecifikus névmáshasználat, egyéb grammatikai utalások) és nyelven kívüliektől (például kommunikációs helyzet, a szövegalkotó és -befogadó tudáskerete, elvárásrendszere).

A szövegmondat struktúrája elsősorban pragmatikai tényezőktől függően rejthet implicit információkat. Az itt alkalmazott szövegmondat-reprezentációs modell a nyelvészet keretein belül vizsgálja a szövegmondat megszerkesztettségének, illetve a szövegbe mint komplex jelbe való beszerkesztettségének jegyeit. Azaz egyrészt a szövegmondatot mint komplex jelet, másrészt a szövegmondatot mint szövegkompozíciós összetevőt elemzi, összhangban a strukturális értelmező interpretációval, amely a szöveg valamennyi jelösszetevőjéhez rendel formai és szemiotikai architektonikát.

A szövegmondat-reprezentációs modell két fő egységből áll: az egyik a szövegmon-

datok globális szemiformális szemiotikai textológiai megközelítésére, a másik egy kanoikus szemiotikai textológiai megközelítésre szolgál.

A reprezentációs modell lépéseit két táblázatban szemléltetem (lásd **A.** és **B. táblázat**). Az egyes cellák számozása – a reprezentációs lépések közötti összefüggések szemléltetése végett – a leírás tárgyát jelző oszlopokban párhuzamos. Azokat a lépéseket emeltem ki sötétített cellában, amelyek az őket megelőző lépések által közvetített információkat összefoglalják, a reprezentáció szempontjából relevánsak. Világosszürke kiemelés jelzi azokat a lépéseket, amelyek ugyan releváns információkat nyújtanak, de a három fő lépésből egyértelműen levezethetők.

1. *A globális szemiformális szemiotikai textológiai elemzés tárgya az adott szövegkörnyezetben és/vagy kommunikációs helyzetben aktuálisan megvalósuló szövegmondatmanifesztáció, valamint annak verbálisan, illetve koreferenciaindexekkel kiegészített változata. Ez a két szövegmondatcik megfelel a ténylegesen adott komplex jel vs a kiegészített vehikulumú komplex jel* architektonikus szervezetségének.

A szövegmondatához reprezentációs céllal rendelt koreferenciaindexek voltaképpen arról szolgáltatnak információt, hogy az interpretátor miféle (rendszerelvészeti, szövegtani, valóságra vonatkozó) ismeretek alapján „teremt meg” mentális síkon a szöveg mint – szükségszerűen – teoretikus konstruktum összefüggőségét. Azaz: mely összetevőket ítél referenciálisan azonosnak, illetve a referenciális azonosság alapján milyen kiegészítésekkel teszi explicitté

- azokat az információkat, amelyek – bár verbális elem utal rájuk (például névmás, igei vagy birtokos személyrag) – nincsenek kifejtve, illetve
- azokat, amelyekre nincs utalás, a szöveggörnyezet, valamint a valóság ismerete mégis kifejtetlen információkkal egészíti ki őket.

Az **A. táblázat** a három elemzendő nyelvi egységhez (a manifesztált, a verbális elemekkel kiegészített, illetve a verbális elemekkel és koreferenciaindexekkel is kiegészített szövegmondat-változathoz) rendelt struktúraleírási szempontokat tartalmazza.

Az egyes reprezentációs lépések elnevezéseiben használt rövidítések értelmezése a következő:

- K..**: kompozíciós egység (szövegmondat);
- &vb**: verbális elemekkel való kiegészítés;
- &ind**: koreferenciaindexekkel való kiegészítés;
- repr**: reprezentáció;
- LeSzin**: lexikai-szintaktikai;
- Relorg**: relációs organizáció.

Az elemzendő nyelvi egység és a hozzárendelt struktúraleírások	I. Szövegmondatok globális szemiformális szemiotikai textológiai megközelítése		
	1. manifesztált vizuális szövegmondat	2. verbális elemekkel [vb] kiegészített vizuális szövegmondat	3. verbális elemekkel és koreferenciaindexekkel [vb&ind] kiegészített vizuális szövegmondat
0. <i>Az elemzendő nyelvi egység</i>	K.. 1.0	K..&vb 2.0	K..&vb&ind 3.0
1. lexiko-szintaktikai reprezentáció	K../ LeSzin-repr 1.1	K..&vb/ LeSzin-repr 2.1	K..&vb&ind/ LeSzin-repr 3.1
2a relációs organizáció ágrajzos	K../ Relorg-ágrajzos 1.2a	K..&vb/ Relorg-ágrajzos 2.2a	K..&vb&ind/ Relorg-ágrajzos 3.2a
2b relációs organizáció levezetett	K../ Relorg-levezetett 1.2b	K..&vb/ Relorg-levezetett 2.2b	K..&vb&ind/ Relorg-levezetett 3.2b
3. relációs organizáció linearizált	K../ Relorg-linearizált 1.3	K..&vb/ Relorg-linearizált 2.3	K..&vb&ind/ Relorg-linearizált 3.3

A. táblázat

Látható tehát, hogy a szövegmondat globális szemiformális reprezentációja szempontjából a következő három egység tűnik alapvetőnek:

- az 1.0 ([K..]), amely a szövegmondat szövegben / szöveggént vizuálisan manifesztált formája;
- a 3.0 ([K..&vb&ind]), amely a szövegmondat verbális elemekkel és koreferenciaindexekkel kiegészített változata, ahol a verbális kiegészítés egyaránt történhet a szövegelmélet és az elemzett szövegmondatot követő szövegmondatok, valamint a valóságra vonatkozó tudásunk alapján;
- a 3.1 ([K..&vb&ind/LeSzin-repr]), amely a szövegmondat verbális elemekkel és koreferenciaindexekkel kiegészített változatának lexiko-szintaktikai reprezentációja, ahol az adott szövegmondatban explicit for-

mában megjelenő összetevőkön kívül a verbális kiegészítések egyes összetevőikhez is morfológiai, szófajra, mondatbeli funkcióra, referenciális értékre vonatkozó információt rendelünk.

Az elemzés tárgyául Áprily Lajos *A hiúz* című elbeszélésének nyolcadik szövegmondata szolgál, amelynek közvetlen szövegkörnyezete a következő:

[1]Őszi vasárnap volt. [2]Vasárnap, mert apám otthon foglalatoskodott, és őszi, mert napfényben ragyogtak a tarkuló erdők és bokrosok a falu felett.

– [3]Ebéd után eljössz velem a Bábirkóba, fordult hozzám apám. – [4]A Bábirkóba? – kérdeztem csodálkozva, mert más vasárnapokon sokkal nagyobb sétákra indultunk a patakok mentén. – [5]Megnézzük a vadat. – [6]Miféle vadat, apám? – [7]Amit a székely vadászok tegnap hoztak le a havasról. [8]Barabás lőtte bele az utolsó golyót, s most ott van az ő házában.

1.0 lépés

[K8]Barabás lőtte bele az utolsó golyót, s most ott van az ő házában.

- Az architektonika organizációja explicit formában a szövegmondat ténylegesen manifesztált síkján nyilvánul meg. A szemiformális reprezentáció egyik kiindulópontja ez a ténylegesen adott forma mint komplex jel, melyben az utalások a nyelvi rendszerre, a szövegre és a valóságra vonatkozó ismeretünket felhasználva egészíthető ki. A *ténylegesen manifesztált organizáció a verbális elemekkel kiegészített változattal* opozícióba állítva nyújt releváns információt a szövegmondat – kontextusnak megfelelő aktuális – architektonikájáról.

3.0 lépés

[K8&vb&ind]:

Ennek a reprezentációnak a létrehozásához a következő (ko)referenciaindexek vezetendők be:

i17 = Barabás,

i18 = az utolsó golyó,

i19/i01 = a teljes szöveg elhangzásának idején (i01) belül az adott szövegmondat elhangzásának pillanata (i19),

i20/i17 = Barabás háza,

f8.1 = lő {vki vmit vmibe},

f8.2 = van {vmi vmikor vhol}.

A K8-at megelőző szövegmondatok reprezentációjához bevezetett, de K8-ban is előforduló (ko)referenciaindex:

i13 = az a bizonyos vad, amit a székely vadászok hoztak le a havasról.

Megjegyzés: a nominális összetevőket jelző koreferenciaindexek listája itt azért a 17-essel kezdődik, mert a számozás az első szövegmondatról indul, vagyis az elemzett mondat szövegelménye 16 olyan összetevőt tartalmaz, amelyhez a nominális koreferenciaháló explicit bemutatása végett koreferenciaindex rendelendő.

[K8&vb&ind]: *Barabás*[i17] *lőtte*[f8.1](i17|i18) *bele*[i13] (a[^]vadba[i13]) az[^]utolsó[^]golyót[i18], s *most*[i19|i01] *ott*[i20] *van*[f8.2](i13) (a[^]vad[i13]) az *ő*[i17] (a[^]Barabás[i17]) *házában*[i20]/(i17).

- Ez a reprezentációs lépés – mivel a szövegmondat (mint verbális forma) által jelölt tényállás összetevőit és a közöttük lévő viszonyokat mutatja meg – a verbálisan kiegészített változathoz indul ki. A *ténylegesen manifestált* és a szöveggörnyezetre, valóságra vonatkozó tudásunkra támaszkodva *verbális elemekkel kiegészített* összetevők koreferenciális összefüggéseit is reprezentálja. Egyaránt figyelembe veszi a grammatikai természetű (igei személyragok, birtokos személyragok, névmásítás) és a szemantikai természetű utalásokat (ismétlés, amely a verbális kiegészítésekkel valósul meg). Az egyes összetevők referenciális értékének jelölésére alkalmazott indexek és zárójeltípusok a *koreferenciaháló denotatív*, valamint *predikatív* organizációjáról is releváns információt nyújtanak.

3.1 lépés

[K8..&vb&ind/LeSzin-repr]:

Barabás	lőtte	bele	(a vadba)	az	utolsó	golyót	,s	most
∅	lő-tt-e	bel-e	– vad-ba	–	–	golyó-t	–	–
fn	i/k/m/sg.3/t	hsz	ne fn	ne	mn	fn	ksz	hsz
² A	¹ Á	[² H _h ... (... ...)]	([i13])	[² T... ³ j _{kmi} ...]			köv.	² H _i
[i17]	[f8.1](i17 i18)	[i13]	([i13])	[i18]				[i19]
						[k8.1]		

ott	van	(a vad)	az	ő	(a Barabás)	házában
–	van-∅	– –∅	–	–∅	– –∅	ház-á-ban
hsz	i/k/je/sg.3	ne fn	ne	nm	ne fn	fn
² H _h	¹ Á	[(² A ...)]	[² H _h ... ³ j _b (⁴ jért ...)]			...]
			[i17]	([i17])		[i20]
[i20]	[f8.2](i13)	([i13])	[i20](i17)			
						[k8.2]

Kommentár: A **K8** két szövegtagmondatból áll (**k8.1** és **k8.2**), melyeket az – itt következtető logikai viszonyt kifejező mellérendelő kötőszóként interpretált – *s* kötőszó kapcsol össze.

A **k8.1**-ben a *lő* állítmány minden egyes bővítménye verbálisan ki van fejtve, ezek közül a pronominalizált *bele* összetevő pontos referenciális értéke a szövegelőzményből 'a havason a székely vadászok által elejtett vad'-dal azonosítható. A *lő* állítmány tárgyias igei személyragja utal egyrészt a *Barabás* alanyra, másrészt az *utolsó golyót* tárgyra (más szóval azokkal koreferens).

A **k8.2**-ben a *van* állítmány alanyi összetevője nem explicit, rá a $-\emptyset$ személyrag utal, amely koreferens a **k8.1** *bele* összetevőjével. A helyhatározói funkciójú *az ő házában* szerkezetes kifejezés pronominalizált *ő* birtokos jelzője *Barabással* azonosítható, ugyanígy *Barabásra* utal a *házában* kifejezés $-a(-á)$ birtokos személyragja is, azaz mindkét komponens **k8.1** *Barabás* összetevőjével koreferens. A **k8.2**-n belül koreferenciát terem az *ott* és az *ő házában* helyhatározói kifejezések azonos referenciális értéke. (A rövidítések feloldása egy korábbi tanulmányban található. DOBI: 2000. 81-123.)

- A reprezentációs lépés a verbális elemekkel kiegészített szövegmondat összetevőit elemzi lexiko-szintaktikai alapon. Azaz az architektonika elemi szintű organizációját reprezentálja, amelyet az összetevők közötti relációk teremtenek meg (explicit síkon ezeknek a relációknak verbális síkon való megvalósulása). Ennek a lépésnek morfológiai és szófaji komponense a formai és a szemantikai kompozíció *lineáris (horizontális) szerveződését*; a funkcionális mondattani (bizonyos szempontból szemantikai) és a kompozíciós egységek viszonyait, egymásba épülését elemző komponens pedig a *hierarchikus (vertikális) szerveződést* reprezentálja.

Mivel a 3.1-es lépés a szövegmondat funkcionális összetevőinek hierarchikus viszonyait is szemlélteti (a mondatrészek rövidítéseihez kapcsolt felső indexek által, melyek a szerkezettagok mélységi szintjeit jelzik), ebből a lépésből a 3.2a lépés, majd ez utóbbiból a 3.2b és a 3.3 lépések is levezethetők.

2. *A szövegmondatok kanonikus szemiotikai textológiai reprezentációja* az elemzett szövegmondathoz rendelhető kiindulás szerkezet-család strukturális reprezentációját, az adott szövegmondat logikai, illetve akusztikai és/vagy vizuális reprezentációját a globális szemiformális megközelítés szempontjaival megegyező szempontok szerint közelíti meg. (Lásd a **B. táblázatot**.)

Azoknak a rövidítéseknek értelmezése, melyek a globális szemiformális reprezentációban nem szerepeltek, de a kanonikus reprezentációs lépésekben szerephez jutnak, a következő:

P..: propozíció;

Org: organizáció;

[f]{A}: funktor+argumentuma(i) struktúra;

Str: strukturális reprezentáció;

Log: logikai reprezentáció;

Ak: a szövegmondatnak prozódiai jegyekkel ellátott (akusztikus) változata;

Vz: a szövegmondat prozódiai jegyekkel ellátott (akusztikus) változatának vizuális megjelenítése.

Az elemzendő nyelvi egység és a hozzárendelt struktúraíráások	II. Szövegmondatok <i>kanonikus</i> szemiotikai textológiai megközelítése		
	1. adott kiinduló szerkezet–család strukturális reprezentációja	2. adott szövegmondat-manifesztáció logikai reprezentációja	3. adott szövegmondat akusztikai és/vagy vizuális reprezentációja
0. <i>Az elemzendő nyelvi egység</i>	1.0 K..(&vb) kiinduló szerkezetek	2.0 adott K..(&vb) - manifesztáció	–
1. lexiko-szintaktikai kanonikus alapstruktúrák	1.1 P../Org [f]{A}- alapstruktúrái	–	–
2a relációs organizáció ágrajzos	1.2a P..&ind/ ágrajzos-Str	2.2a P..&ind/ ágrajzos-Log	–
2b relációs organizáció levezetett	1.2b P..&ind/ levezetett-Str	2.2b P..&ind/ levezetett-Log	–
3. relációs organizáció linearizált	–	2.3 P..&ind/ linearizált-Log	3.3 P..&ind/ linearizált- Ak/Vz

B. táblázat

A szövegmondat kanonikus reprezentációja szempontjából a következő egységek látszanak alapvetőnek:

- az 1.0 (**[K..(&vb)-kiinduló szerkezetek]**), a reprezentált szövegmondat szövegben / szöveggént aktuálisan megvalósuló (vizuálisan manifesztált) formájának verbálisan kiegészített változatához rendelhető potenciális kiindulás szerkezet-változatok reprezentációja. Ezekben a reprezentációkban az adott szövegmondatban explicit módon kifejtett összetevők eredeti formájukban szerepelnek, az adott szövegmondatban implicit módon jelen lévő összetevőket zárójelbe zárt verbális kiegészítések fejezik ki;
- az 1.1 (**[P../Org [f]{A}-alapstruktúrái]**), a propozícióként értelmezett adott szövegmondat tagmondatainak alapját képező funktor+argumentuma(i) struktúrák kanonikus reprezentációja, melyben a funktor *verbális elem+morfológiai információ+(az igei toldaléknak megfelelő) koreferenciaindex*, minden egyes argumentum-összetevő pedig *szerepindikátor+morfológiai információ+argumentumváltozó* felépítésű. (A reprezentáció jelen fázisában az argumentumváltozókat verbális kifejezés még nem helyettesíti.) Az adott szövegmondat összetevőiehez rendelhető szerepeket a reprezentációhoz alkotott szerepindikátor-lista tartalmazza. (PETŐFI – DOBI: 2000. 124-149.) Megjegyzés: a propozíció mint egy adott szövegmondatban megnyilvánuló tényállást kifejezésre juttató kanonikus struktúra – ezen jegyeinél fogva – az adott szövegmondat verbálisan kiegészített változata reprezentációjaként értelmezendő;
- a 2.0 (**[adott K..(&vb)-manifesztáció]**), az elemzett szövegmondat verbálisan kiegészített változatának reprezentációja;
- a 2.2a (**[P..&ind/Ágrajzos-Log]**), az adott szövegmondat mint propozíció logikai-strukturális reprezentációja ágrajzzal, amely az egyes szövegmondat-összetevőket az adott ko- és/vagy kontextusban betöltött logikai szerepüknek megfelelő pozícióban tünteti fel, s szimbólumokkal jelzett nyomokkal utal azokra a mozgásokra is, melyek révén az alapstruktúrából a szöveg egységeként manifesztált felszíni szövegmondat-struktúra létrejött;
- a 2.2b (**[P..&ind/Levezetett-Log]**), a 2.2a lépésben reprezentált ágrajz levezetett változata, amely az egyes szimbólumoknak verbális szövegmondat-egységeket feleletet meg;
- a 2.3 (**[P..&ind/Linearizált-Log]**), az adott szövegmondatához rendelt propozíció logikai struktúrájának linearizált reprezentációja a verbális kiegészítések figyelmen kívül hagyásával;
- a 3.3 (**[P..&ind/Linearizált-Ak/Vz]**), az adott szövegmondatához rendelt propozíciónak megfeleltetett – kizárólag prozódiai jegyeket tartalmazó – akusztikai manifesztáció vizuálisan megjelenített, linearizált reprezentációja a verbális kiegészítések figyelmen kívül hagyásával.

K8(&vb) kiindulászerkezet kontextusa (lásd az 1.0 táblázatot).

k8.1 (1 × 2 × 3 × 4 = 24)		s	k8.2 (1 × 2 × 3 × 4 × 5 = 120)	
1.	<i>Barabás lőtte bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót</i>		(a vad) <i>most ott van az ő[^](azaz Barabás) házában.</i>	1.
2.	<i>Barabás lőtte az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>most ott az ő[^](azaz Barabás) házában van.</i>	2.
3.	<i>Barabás bele[^](azaz a vadba) lőtte az utolsó golyót</i>		(a vad) <i>most van ott az ő[^](azaz Barabás) házában.</i>	3.
4.	<i>Barabás bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót lőtte</i>		(a vad) <i>most van ott az ő[^](azaz Barabás) házában.</i>	4.
5.	<i>Barabás az utolsó golyót lőtte bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>most az ő[^](azaz Barabás) házában ott van.</i>	5.
6.	<i>Barabás az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba) lőtte</i>		(a vad) <i>most az ő[^](azaz Barabás) házában van ott.</i>	6.
7.	<i>Az utolsó golyót Barabás lőtte bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>az ő[^](azaz Barabás) házában van most ott</i>	7.
8.	<i>Az utolsó golyót Barabás bele[^](azaz a vadba) lőtte</i>		(a vad) <i>az ő[^](azaz Barabás) házában van ott most.</i>	8.
9.	<i>Az utolsó golyót lőtte bele[^](azaz a vadba) Barabás</i>		(a vad) <i>az ő[^](azaz Barabás) házában most van ott.</i>	9.
10.	<i>Az utolsó golyót lőtte Barabás bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>az ő[^](azaz Barabás) házában most ott van.</i>	10.
11.	<i>Az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba) Barabás lőtte</i>		(a vad) <i>az ő[^](azaz Barabás) házában ott van most.</i>	11.
12.	<i>Az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba) lőtte Barabás</i>		(a vad) <i>az ő[^](azaz Barabás) házában ott most van.</i>	12.
13.	<i>Lőtte Barabás az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>ott van most az ő[^](azaz Barabás) házában.</i>	13.
14.	<i>Lőtte Barabás bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót</i>		(a vad) <i>ott van az ő[^](azaz Barabás) házában most.</i>	14.
15.	<i>Lőtte az utolsó golyót Barabás bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>ott most van az ő[^](azaz Barabás) házában.</i>	15.
16.	<i>Lőtte az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba) Barabás</i>		(a vad) <i>ott most az ő[^](azaz Barabás) házában van.</i>	16.
17.	<i>Lőtte bele[^](azaz a vadba) Barabás az utolsó golyót</i>		(a vad) <i>ott az ő[^](azaz Barabás) házában van most.</i>	17.
18.	<i>Lőtte bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót Barabás</i>		(a vad) <i>ott az ő[^](azaz Barabás) házában most van.</i>	18.
19.	<i>Bele[^](azaz a vadba) Barabás lőtte az utolsó golyót</i>		(a vad) <i>van most az ő[^](azaz Barabás) házában ott.</i>	19.
20.	<i>Bele[^](azaz a vadba) Barabás az utolsó golyót lőtte</i>		(a vad) <i>van most ott az ő[^](azaz Barabás) házában.</i>	20.
21.	<i>Bele[^](azaz a vadba) lőtte Barabás az utolsó golyót</i>		(a vad) <i>van az ő[^](azaz Barabás) házában most ott.</i>	21.
22.	<i>Bele[^](azaz a vadba) lőtte az utolsó golyót Barabás</i>		(a vad) <i>van az ő[^](azaz Barabás) házában ott most.</i>	22.
23.	<i>Bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót Barabás lőtte</i>		(a vad) <i>van ott most az ő[^](azaz Barabás) házában.</i>	23.
24.	<i>Bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót lőtte Barabás</i>		(a vad) <i>van ott az ő[^](azaz Barabás) házában most.</i>	24.
		

1.0 táblázat

- Az elemzett szövegmondathoz rendelhető kiindulászerkezet lehetséges variációinak leírása (a kiindulászerkezetek kontextusa) a potencialitás síkján reprezentálja a szövegmondathoz rendelhető rendszermondát verbálisan kiegészített változatának sorrendi változatait. Így a potencialitás síkján elemzi a mondatösszetevők relációs szervezettségét, amely szintaktikai / formai, valamint nyelvi-szemantikai szinten is megnyilvánul (kapcsolódva a szövegmondathoz *formai és szemantikai organizációjának* leírásához).

1.1 lépés

P8/Org-[f]{A}-alapstruktúrái:

A P8/Org létrehozásához a következő funktor+argumentuma(i) struktúrákra ([f]{A}-kra) van szükség:

[lő.....]{r11[.....]: x1, r321[.....]: x2, r49[.....]: x3};
[van.....]{fr0[.....]: x1, fr02[.....]: x2}.

- Ez a lépés a *formai és a szemantikai organizációt* mint elvont struktúrát írja le. A szövegmondathoz rendelhető rendszermondathoz alapstruktúrája (a funktor+argumentuma(i) struktúra) az összetevők közötti relációkat mondatfunkciós egységek szerveződésekként adja meg. Nem verbális összetevőkkel operál, csak a szerepindikátorok által jelzett tematikus szerepek teremtette szemantikai összefüggéseket reprezentálhatja, az egyes szerepekhez rendelt nyelvspecifikus morfológiai (szintaktikai) információk sem explicitek.

A szótári argumentumstruktúrában az egyes argumentumok olyan sorrendben szerepelnek, amilyen sorrendben szerepindikátoraik a listában követik egymást. A 2.2a lépésben azonban – amely az ágrajz pozícióiban a szövegmondathoz tartozó összetevők lineáris elrendezéséről is információt nyújt – az egyes argumentumok ennek az elrendezésnek megfelelő sorrendben szerepelnek.

2.0 lépés

adott K8&vb-manifestáció:

Barabás lőtte bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót, s most ott van (a vad) az ő[^](azaz Barabás) házában.

- Ez a lépés a kanonikus reprezentáció tárgyát képező verbális szerkezetet adja meg, amely kapcsolatba hozható a szövegmondathoz *ténylegesen manifestált*, valamint *verbális elemekkel kiegészített változatával*.
- A szövegmondathoz mint propozíciós egység logikai struktúrájának reprezentációja egyrészt az architektonika *vertikális*, másrészt *horizontális* (közelebről: *szekvenciális*) *organizációját* jellemzi. A logikai struktúra reprezentációja ugyanis az egyes összetevőkhöz logikai jegyeket rendelve, a szövegmondathoz topik-predikátum struktúraként értelmezi a logikai összetevők lineáris elrendezését is reprezentálva.

2.2b lépés

P8&ind/levezetett-Log:

$^S P8 := [S]\{rP_1: ^S P8.1, rP_2: ^S P8.2\};$

$P8.1 := [fae]\{rt:t8.1, rs:s8.1, rp:p8.1\}$

$p8.1 := [l\acute{o}[k/m/Sg.3.\bar{](i17|i18)}]\{r11[-\emptyset]^F[i17], r321[-be\bar{]:i13], r49[-t\bar{]:i18}\},$
 $[Barabás]\{r0:i17\},$
 $[az^{\wedge}utolsó^{\wedge}golyó]\{r0:i18\},$
 $[ó(a\ v ad)]\{r0:i13\}.$

$P8.2 := [fae]\{rt:^{Spec}i19/i01, rs:s8.2, rp:p8.2\}$

$p8.2 := [van_k/j/Sg.3.\bar{](i13)}]\{fr0[-\emptyset: ^T *i13], fr02: ^F i20|\&[-ban: i20]\},$
 $[*a^{\wedge}vad]\{r0:i13\},$
 $[most]\{r0:i19/i01\},$
 $[ott]\{r0: \rangle i20\},$
 $[az^{\wedge}ó^{\wedge}háza\ (a\ Barabásé)]\{r0_1:i20, r0_2:i17\}.$

- A szövegmondat levezetett logikai reprezentációja azon túl, hogy logikai jegyeket (S : (szöveg)mondat, T : topik, F : fókusz, Spec : speciális funkciójú elem) rendel az egyes kiemelt összetevőkhöz, megadva ezzel a szövegmondat logikai struktúráját, reprezentálja az összetevők nominális, illetve történésreferenciáját, a *denotatív és predikatív organizációt*. Mivel a koreferenciaindexek mellékjelezése utal az egyes összetevők explicit vagy implicit voltára, az adott lépés kapcsolatba hozható a szövegmondat *ténylegesen manifesztált*, illetve *verbális elemekkel kiegészített változatával* is.

2.3 lépés

P8&ind/linearizált-Log:

$^S \langle ^S \langle ^F f[i17] f8.1 \ ^T f[i13] f[i18] \rangle \ ^F f[i19/i01] \ ^F f[i20] f8.2 f[i20](i17) \rangle \rangle$

- A fenti linearizált reprezentáció a szövegmondat explicit összetevői révén létrejövő formai és szemantikai kompozíciót reprezentálja, ahol a *formai kompozíció* az egyes összetevőket jelző koreferenciaindexek lineáris elrendezése, valamint a kisebb kompozíciós egységek szövegmondatba való beszerkesztettsége révén, a *szemantikai kompozíció* pedig a szintén a koreferenciaindexekkel jelölt nominális (*denotatív*) és történés- (*predikatív*) referenciák összefüggései által valósul meg.

Megjegyzés: a nem kövéren szedett szimbólumok a szövegmondatokban szereplő argumentumok referenciaindexének azonosítói.

3.3 lépés

P8&ind/linearizált-Ak/Vz:

<?'f[i17] f8.1 f[i13] f[i18]>□□ f8 <f[i19/i01] □ 'f[i20] f8.2 f[i20](i17)> >

Megjegyzés: az adott reprezentációs modell szimbólumhasználata (□□,□: rövidebb, hosszabb ↓ szünet, ' : hangsúly) azért nem követi a „klasszikus” prozódiai leírásokéit, mert bizonyos jelölések a reprezentációs modell más lépéseiben más jelenségek szemléltetésére vannak lefoglalva.

- Ez a lépés – azokon az információkon (denotatív és predikatív organizáció; a formai és a szemantikai kompozíció vertikális és horizontális organizációja) túl, melyeket az organizációra vonatkozóan a linearizált logikai reprezentáció nyújt – szemantikai többletet ad a prozódiai (interpretációs) jellemzők feltüntetése által.

Összegzés. A fenti elemzési modell annak a reprezentációs eljárásnak módosított változata, amelyet az *Officina Textologica* sorozat negyedik kötetében ismertettem. (DOBI: 2000. 81-123.) A módosított változat létrehozását a következő célkitűzések motívták:

- 1) A globális szemiformális szemiotikai textológiai elemzés vonatkozásában az, hogy a funkcionális szintaktikai kategóriák, valamint a referenciaindexek alkalmazása révén a szövegmondatok szemiformális reprezentációi egyrészt szintaktikailag kapcsolatba hozhatók legyenek a hagyományos funkcionális reprezentációval, másrészt a szövegmondatok koreferenciális hálójával.
- 2) A kanonikus szemiotikai textológiai elemzés vonatkozásában pedig az, hogy amíg az említett OT4-beli tanulmányban az ágrajzos reprezentáció dominánsan generatív grammatikai indíttatású volt, a levezetett pedig dominánsan szemiotikai textológiai, a módosított változat mindkettőt szemiotikai textológiai megalapozásúvá tegye, és pedig oly módon, hogy a generatív modellből is megtartsa az informatív aspektusokat.

A jelen tanulmányomban végzett elemzés véleményem szerint a szövegszintű nyelvi (nyelvészeti / szövegnyelvészeti) leírás szempontjából lényeges tanulságokkal szolgál.

A szövegmondatok reprezentációja releváns információkat nyújt az architektonika organizációtípusainak elemzésében, lehetségesnek gondolom, hogy magában a tipológiában, illetve az egyes típusok jellemzésében is.

A szövegmondatok elemző-interpretatív leírása és az architektonika vizsgálata egymás szolgálatában nyújtanak alapot egy olyan szövegnyelvészeti reprezentációs modellhez, amely alkalmazza a fennálló leíró grammatikák komponensei közül azokat, amelyek az elemző-leíró reprezentáció tárgyával és céljával összhangban releváns információkkal szolgálhatnak.

Irodalomjegyzék

DOBI: 2000. = DOBI EDIT:

A koreferenciaelemzés kérdésének rendszernyelvészeti megközelítése szemiotikai textológiai keretben. In: *Officina Textologica 4. Koreferáló elemek – koreferenciarelációk. Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diskusszió.* Szerk.: DOBI – PETŐFI. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

PETŐFI: 1996. = PETŐFI S. JÁNOS:

Néhány szó a magyar nyelvű szövegek általános és alkalmazott szemiotikai textológiájáról. In: *Nyelv, nyelvész, társadalom. Emlékkönyv Szépe György 65. születésnapjára barátaitól, kollégáitól, tanítványaitól.* Szerk.: TERTS ISTVÁN. Második kötet. JPTE, PSzM Programiroda.

PETŐFI: a jelen kötetben = PETŐFI S. JÁNOS:

Általános megjegyzések a (multimediális) szövegek mint komplex jelek szemiotikai textológiai 'organizációtípus'-fogalmához.

PETŐFI – BENKES: 1998. = PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

A szöveg megközelítései. Kérdések – Válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba. Iskola-kultúra, Budapest.

PETŐFI – DOBI: 2000. = PETŐFI S. JÁNOS – DOBI EDIT:

Tezaurisztikus explikációk alkalmazása a szemiotikai-textológiai koreferenciaelemzésben. In: *Officina Textologica 4. Koreferáló elemek – koreferenciarelációk. Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diskusszió.* Szerk.: DOBI EDIT – PETŐFI S. JÁNOS. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

TEXT SENTENCE REPRESENTATION AND ORGANIZATION TYPES IN A SEMIOTIC-TEXTOLOGICAL FRAMEWORK

EDIT DOBI

The study is trying to find an answer to the question what connection text sentence representation has with text organization.

Besides, its purpose is to create such a model for the representation of text sentences realised in actual con- and cotexts that satisfies the following criteria: it consists of such steps that (i) create an explicit relation between the text sentence to be analyzed and its systemic sentence base, (ii) imply relevant information from the point of view of semi-formal and canonical text sentence description.